

Výsledky druhého kola senátních voleb 1996–2008: kdo, proti komu, odkud a jak

Vojtěch Navrátil¹

Abstract: *The Results of the Second Round of the Senatorial Elections 1996–2008: Who, against Whom, from Where and How.*

The article is concerned with a descriptive analysis of the second round of the senatorial elections in the Czech Republic from 1996 in three various aspects. Attention is devoted to the success of candidates who passed to the second round as winners in the first round, and the success of candidates according to the relation to their election district. There has been a total of 241 second-round contests since 1996. An absolute majority system with run-off has been used in these elections.

Keywords: *Candidate, Party, Permanent address, Second round, Senatorial election.*

Úvod

Volby do Senátu Parlamentu České republiky jsou, vzhledem k přerušené kontinuitě jeho existence po roce 1938, v současné době jedním z nejmladších typů voleb v České republice a volbami stále ještě relativně novými. Od ostatních voleb v České republice se navíc naprosto odlišují zvoleným dvoukolovým většinovým volebním systémem s uzavřeným druhým kolem, jež umožňuje zcela jednoznačně identifikovat vítěze a ostatní, tj. poražené těchto voleb. V roce 2008 došlo k druhé „kolečko“ parciální obměny složení Senátu, tedy v každém volebním obvodu proběhly potřeť v řádném termínu volby, a tak se nabízí možnost zrekapitulovat jeho dosavadní volební historii. Celkem se za období let 1996–2008 spolu s doplňovacími volbami jedná o 250 volebních aktů.² I přesto stojí výzkum voleb do horní komory českého parlamentu téměř na okraji badatelského zájmu, s výjimkou voleb v roce 1996 (Lebeda, Vlachová, Řeháková 2009) a několika studentských závěrečných prací (např. Lacina 2008, Malcová 2008, Štěpánek 2008).³

Cílem této práce je deskriptivní analýza popisující výsledky druhého kola senátních voleb v období let 1996–2008, a to ze tří hledisek: (1) úspěšnosti kandidátů jednotlivých subjektů; (2) úspěšnosti kandidátů, kteří získali v prvním kole nejvíce hlasů; (3) úspěšnosti kandidátů dle

¹ Kontakt: Institut politologických studií, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, U Kříže 8, 158 00 Praha 5 – Jinonice; e-mail: venyvt@centrum.cz.

² V sedmi případech se jednalo o doplňovací volby konané mimo řádný termín. V práci nejsou nijak odlišeny od voleb v řádném termínu, a tak je u některých volebních roků (2002, 2004, 2006) uváděn vyšší počet volebních duelů než odpovídá parciální obměně třetiny Senátu (27).

³ Minimálně alespoň částečně by tuto mezeru měl vyplnit výstup grantu: *Analýza volebního chování ve volbách do Senátu Parlamentu České republiky v letech 1996–2008*, jehož řešitelem je Tomáš Lebeda.

vztahu trvalého bydliště k jejich volebnímu obvodu.⁴ V prvním a druhém případě není zásluhou Volebního serveru Českého statistického úřadu žádný problém se získáním potřebných dat. Ovšem ve třetím případě, kdy je zjišťováno bydliště kandidátů, nastává problém u některých kandidátů z Prahy, Brna, Ostravy a Plzně, když u bydliště kandidátů není uvedena příslušná městská část, ale jen název daného statutárního města. V takovýchto případech bylo postupováno tak, že se autor snažil zjistit, zda daní kandidáti byli v době voleb angažováni v samosprávách městských částí či vedení příslušných stranických organizací. Pokud tomu tak nebylo, pak autor přímo kontaktoval dané kandidáty či jejich regionální stranické sekretariáty.

1. Znovuobnovení Senátu v letech 1992–1996

Česká republika vstoupila do roku 1993 s Ústavou (schválenou v prosinci 1992), jež zakotvovala instituce a instituty, které pak ještě po dlouhou dobu nebyly či dnes ještě stále nejsou uvedeny v platnost.⁵ Jednou z těchto institucí byl i znovuobnovený Senát.

Nejčastěji je jako důvod jeho zakotvení v Ústavě zmiňována potřeba vládní koalice zajistit pro hlasování o ústavním zákonu o zániku České a Slovenské Federativní Republiky hlasy svých poslanců ve Federálním shromáždění. Ti pak měli být následně odškodněni tím, že by utvořili Prozatímní Senát (Kysela 2000: 106). Nejpozději v únoru 1993, kdy Poslanecká sněmovna potřeť odmítla ústavní zákon o ustavení Prozatímního Senátu, bylo zřejmé, že neexistuje jasná koncepce role Senátu v politickém systému České republiky.⁶ Na druhou stranu je ale také nutné vzít v potaz fakt, že z důvodu neustavení Senátu byla Poslanecká sněmovna jediným centrem zákonodárné moci, nemohla tak být předčasně rozpuštěna a o toto výjimečné postavení v zákonodárném procesu nechtěli členové dolní komory přijít.

Krom několika návrhů opětovného zavedení unikamerálního parlamentarismu⁷ byly diskutovány celkem čtyři koncepce pojetí role, jež měl v českém politickém systému hrát Senát.

⁴ Výsledky druhého kola by bylo samozřejmě možno posuzovat z více různých hledisek (např. dle povolání a pohlaví kandidátů). Autor se ale omezil pouze na tři výše zmíněná hlediska, jež i vzhledem ke zvolenému vymezení hranic volebních obvodů a jejich nejasné identitě považoval za nejdůležitější.

⁵ Vyšší územně správní celky byly konstituovány teprve k 1. 1. 2000, Nejvyšší správní soud dokonce až k 1. 1. 2003. Zákon o obecném referendu nebyl přijat dodnes.

⁶ Václav Havel to trefně okomentoval slovy: „Nejprve je touha po Senátu... a pak se teprve hledají rozumné důvody pro jeho existenci“ (Kysela 2000: 108).

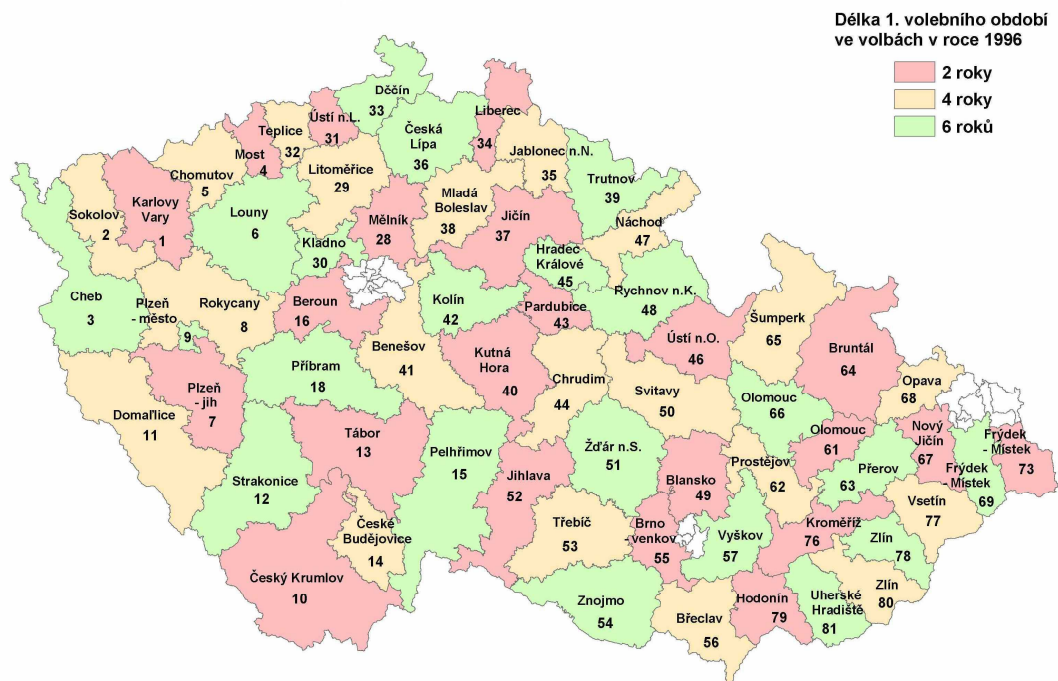
⁷ Ještě přibližně pět týdnů před konáním prvních voleb do Senátu na své páté schůzi počátkem října 1996 projednávala Poslanecká sněmovna dva návrhy z dílny poslanců Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM) a Sdružení pro republiku – Republikánské strany Československa (SPR-RSČ) na zrušení Senátu.

První možností bylo pojmout Senát v hayekovském smyslu, kdy by Senát zaopatřoval právo soukromé (trestní, občanské a obchodní), zatímco pole působnosti dolní komory by bylo v právu veřejném (kontrola vlády a tvorba organizačních pravidel). Dle druhé koncepce měl být Senát komorou regionální reprezentace, třetí počítala se Senátem jako s tzv. sborem moudrých, kladoucích důraz na společenské principy a tradice, a poslední návrh pojímal horní komoru jako pojistku sloužící k opětovnému zvážení a případné revizi návrhů zákona schválených Poslaneckou sněmovnou (Kysela 2001: 65-66; Malcová 2008: 56). Jedinou jistotou tak byl, na základě pozměňovacího návrhu poslance Pavla Hírše z Liberálně sociální unie (LSU), v Ústavě (čl. 18) bez bližší specifikace zakotvený většinový princip volby senátorů (Kysela 2000: 112). V roce 1995 byl Poslaneckou sněmovnou volebním zákonem č. 247/1995 Sb. pro volby do Senátu zaveden dvoukolový většinový volební systém s uzavřeným druhým kolem aplikovaný v jednomandátových obvodech, kde pokud žádný kandidát nezíská v prvním kole nadpoloviční většinu platných hlasů, postupují do kola druhého dva kandidáti s nejvyšším počtem hlasů. Tento volební systém byl pro tehdejšího nejsilnějšího stranického aktéra, Občanskou demokratickou stranu (ODS), neúspěšně navrhuje volební systém prvního v cíli (FPTP), přijatelnější než zavedení volebního systému alternativního hlasování (AV) s třímandátovými obvody, který prosazovali představitelé Křesťanské a demokratické unie – Československé strany lidové (KDU-ČSL) (Malcová 2008: 58).

V již zmíněném schváleném volebním zákoně č. 247/1995 Sb. byla Česká republika rozdělena na 81 přibližně stejně velkých jednomandátových obvodů (jejich přehled viz mapy č. 1 a 2) s počtem voličů od 84 107 (obvod 70 – Ostrava-město) až po 110 302 (obvod Plzeň-město).⁸ V drtivé většině se jednalo o uměle vytvořené volební obvody, které neodpovídaly žádnému historicko-administrativnímu či národopisnému členění České republiky.

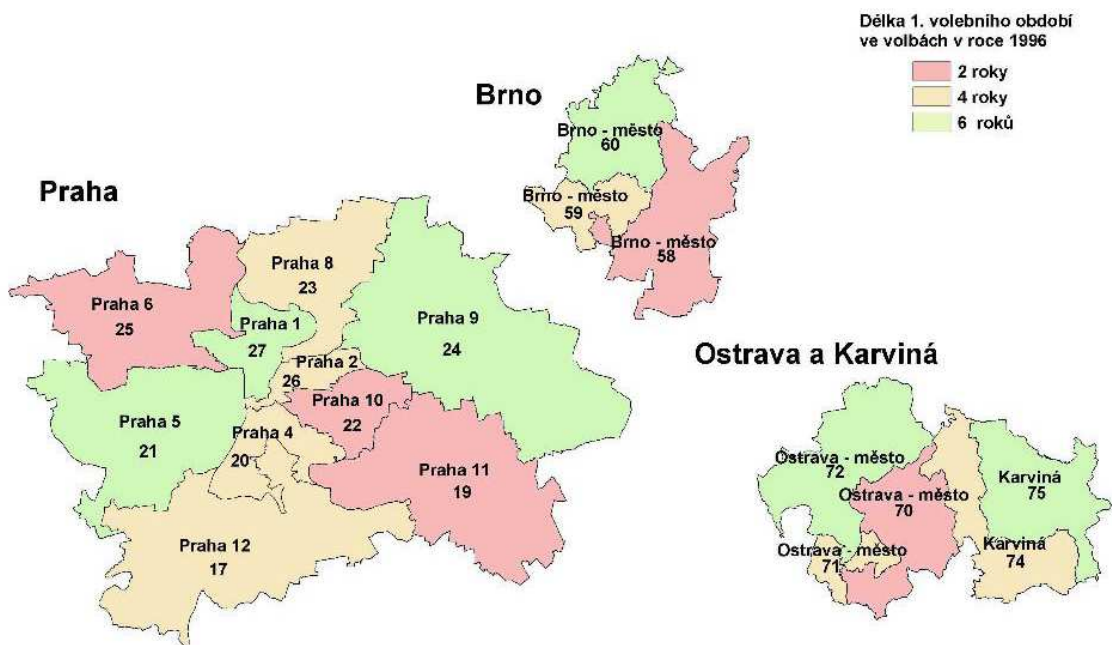
⁸ Pokud by v některém obvodu došlo k poklesu či nárůstu obyvatelstva (ne voličstva!) připadajícího na jeden mandát minimálně o 15 %, muselo by ze zákona dojít ke změně území volebních obvodů, aby byl tento stav napraven.

Mapa č. 1. Volební obvody pro volby do Senátu (bez Prahy, Brna, Ostravy a Karviné).

Zdroj: Český statistický úřad.

Mapa č. 2. Volební obvody pro volby do Senátu v Praze, Brně, Ostravě a Karviné.

Zdroj: Český statistický úřad.

2. Rozřazení kandidátů dle volební strany

Od znovuoobnovení Senátu v roce 1996 v něm získalo alespoň jeden mandát 18 různých subjektů včetně nezávislých kandidátů. K tomu je třeba připočíst, že ve druhém kole ještě neuspěli zástupci dalších čtyř subjektů. Celkově jde tedy o 22 subjektů, které, zejména v případě těch menších, mezi sebou i vzájemně spolupracovaly, či se dokonce integrovaly. Pro účely této deskriptivní analýzy zabývající se výsledky druhého kola je tedy nutno již na první pohled toto nepřehledné stranické spektrum zjednodušit a zpřehlednit. V práci je tedy nakonec pracováno jen s osmi subjekty.

Jedná se o ODS, Českou stranu sociálně demokratickou (ČSSD),⁹ KSČM a KDU-ČSL. Dalším subjektem jsou menší pravicové strany, jež měly v minulých letech zastoupení v dolní komoře, nominovaly některé společné kandidáty a v Senátu rovněž v letech 1998–2002 měly svůj oficiální společný senátorský klub: Občanská demokratická aliance (ODA) a Unie Svobody (US).¹⁰ Z důvodu integrace s US v roce 2001 je do této skupiny zařazena i Demokratická unie (DeU), byť se její jediný zvolený senátor Pavel Heřman (zvolený v roce 1996 v obvodě Třebíč) stal členem senátorského klubu KDU-ČSL a následně své vztahy se stranou rozvolnil (Pšeja 2004: 1687). U těchto tří posledně zmíněných subjektů, stejně jako u KDU-ČSL, se však výzkum omezuje jen na období, kdy netvořily společný subjekt Čtyřkoalici, která je vymezena jako šestý výzkumný subjekt. Jako samostatný subjekt je vymezena z důvodu okolností svého vzniku a fungování ve stranickém spektru České republiky, jelikož čtyřkoaliční strany dovedly udržet svou alespoň zdánlivou jednotu pouze v onom nestandardním období „kartelové dohody“ dvou hlavních pólů českého stranického systému, spojeném s existencí menšinového sociálnědemokratického kabinetu Miloše Zemana přežívajícího jen zásluhou tolerance ODS. Navíc čtyřkoaliční spolupráce umožnila jednotlivým stranám získat nesrovnatelně větší vliv, jehož by samostatnou působností nikdy nedosáhly, a uspět tak dokonce v regionech, kde byla jejich pozice velmi slabá, jako bylo např. v roce 2000 vítězství kandidáta KDU-ČSL Zdeňka Bárty na

⁹ Jako kandidát ČSSD je řazen i Richard Falbr, který v roce 1996 kandidoval v obvodě Most za podpory sociální demokracie, oficiálně jen jako nezávislý kandidát (NK). O dva roky později však již kandidoval Falbr, mající ve straně z důvodu **výkonu** funkce předsedy Českomoravské konfederace odborových svazů (ČMKOS) pozastavené členství, plnohodnotně pod záštitou ČSSD.

¹⁰ Senátorský klub US-ODA čítal v období let 1998–2002 11, resp. 16 členů. Po volbách v roce 2002 utvořila většina jeho dosavadních členů spolu s trojicí nově zvolených senátorů Martinem Mejstříkem, Richardem Sequensem a Jiřím Zlatuškou Klub otevřené demokracie (KOD) (Fiala, Mareš 2004: 1571–1572). KOD existoval až do 24. 7. 2009, kdy se přetransformoval do subjektu pod názvem TOP 09 a Starostové.

Litoměřicku. Kandidáti všech ostatních velmi různorodých a roztržštěných subjektů,¹¹ které až na jedinou výjimku neměly v době, kdy jejich kandidát postoupil do 2. kola, zastoupení v dolní komoře,¹² jsou řazeni do předposlední skupiny souhrnně nazvané Neparlamentní strany (NePS). Zahrnutí všech těchto stran do jedné souhrnné skupiny může být právem klasifikováno jako velmi problematické z důvodu značné ideologické vzdálenosti některých subjektů. I přesto se autorovi z důvodu zmíněné velké roztržštěnosti jednotlivých subjektů, kdy žádný neměl ve druhém kole více jak čtyři zástupce, zdálo zvolené vymezení jako nejlepší. Poslední a také velmi různorodou skupinu kandidátů tvoří nezávislí kandidáti (NK) kandidující bez záštity jakékoliv politické strany.

3. Druhé kolo z hlediska volební strany

3.1 Zastoupení jednotlivých subjektů ve druhém kole

V období let 1996–2008 z 250 proběhnuvších volebních klání do horní komory byl senátor zvolen již v prvním kole zatím devětkrát (viz tabulka č. 1), když se jednalo převážně o volební obvody městského charakteru (Praha, Brno) a o kandidáty kandidující za ODS nebo mající její podporu (Jan Zahradníček a Vladimír Železný).

Tabulka č. 1. Přehled senátorů zvolených v prvním kole.

Rok	Volební obvod	Kandidát	Volební strana	Zisk
1996	22 – Praha 10	Milan Kondr	ODS	50,84 %
1996	25 – Praha 6	Jan Koukal	ODS	54,13 %
1996	26 – Praha 2	Vladimír Zeman	ODS	53,79 %
1996	60 – Brno-město	Jan Zahradníček	KDU-ČSL	50,06 %
1999	27 – Praha 1	Václav Fischer	NK	71,24 %
2000	20 – Praha 4	Josef Zieleniec	Čtyřkoalice	52,11 %
2002	54 – Znojmo	Vladimír Železný	NEZ	50,82 %
2004	7 – Plzeň-jih	Jiří Šneberger	ODS	50,52 %
2008	75 – Karviná	Radek Sušil	ČSSD	53,34 %

Zdroj: Volby.cz. Volební server Českého statistického úřadu.

¹¹ Jedná se o Cestu změny (CZ), Evropské demokrty (ED), Hnutí nezávislých za harmonického rozvoje měst a obcí (HNHRM), Nezávislé (NEZ), Nezávislé starosty pro kraj (NSK), Liberální reformní stranu (LiRA), Sdružení nezávislých kandidátů (SNK), Sebeobranu voličů (SeVo), Spojené demokrty – Sdružení nezávislých (SD-SN), Stranu pro otevřenou společnost (SOS), Stranu zelených (SZ), Volbu pro město (VPM) a Zelené (Z).

¹² Kandidát SZ Pavel Klener postoupil v roce 2006 do druhého kola v obvodě Praha 12. Tyto volby se uskutečnily více jak čtyři měsíce po volbách do Sněmovny, ve kterých SZ získala šest mandátů.

Ze všech zkoumaných subjektů postoupili do druhého kola absolutně nejčastěji kandidáti ODS, když byli zastoupeni ve 211 z celkových 241 duelů (téměř v 90 % případů!). Nejúspěšnější byly pro ODS volební roky 1996, kdy měla s výjimkou obvodu 75 – Karviná ve druhém kole zastoupení ve všech 77 volebních obvodech, 2004 (27 z 28 volebních obvodů) a 2006 (27 z 29 volebních obvodů). Oproti tomu nejméně úspěšným byl pro ODS rok 2000, kdy do druhého kola dokázali proniknout její kandidáti „pouze“ v 18 z 26 volebních obvodů. Druhým historicky nejúspěšnějším subjektem byla Čtyřkoalice, jejíž kandidáti v letech 1998–2000 dokázali postoupit do druhého kola ve třech pětinách volebních obvodů. Ve více než polovině případů do druhého kola postoupili ještě kandidáti ČSSD. Nejvíce se sociálním demokratům dařilo v posledních volbách v roce 2008, kdy nedokázal jejich kandidát postoupit pouze ve znojemském volebním obvodě. Nejméně úspěšné byly naopak pro ČSSD volební roky 2000 a 2004, kdy byla zastoupena ve druhém kole pouze ve čtyřech, resp. pěti případech.

Z menších subjektů byla nejúspěšnější KDU-ČSL, která měla v letech 1996 a 2002–2008 zastoupení v pětině kláních druhého kola, následovaná KSČM. KDU-ČSL byla stejně jako KSČM nejvíce úspěšná v roce 2004, kdy měly tyto strany v 28 volebních obvodech ve druhém kole osm, resp. devět svých kandidátů. U KSČM byl obdobně vydařený ještě rok 2000 (osm z 26). Nejméně úspěšné pro obě zmíněné strany byly z tohoto hlediska zatím poslední volby v roce 2008. U každého z ostatních subjektů činilo celkové zastoupení jím nominovaných kandidátů ve druhém kole méně než 10 % (viz tabulka č. 2). Pro kandidáty reprezentující strany nemající zastoupení v dolní komoře nastalo jejich úspěšné období po rozpadu Čtyřkoalice v roce 2002 a pokračovalo až do roku 2006. V těchto třech volebních cyklech proniklo do druhého kola 18 kandidátů reprezentujících tuto heterogenní stranickou skupinu. ODA a US-DeU měly nejpočetnější zastoupení ve druhém kole v roce 1996 (sedm kandidátů ODA a jeden DeU). Nezávislí kandidáti dokázali nejčastěji do druhého kola postoupit v letech 2000, 2002 a 2006, když v těchto letech postoupili vždy dva kandidáti bez záštity jakékoliv politické strany.

Tabulka č. 2. Četnost zastoupení kandidátů jednotlivých subjektů ve druhém kole senátních voleb.

Období	ODS	ČSSD	KDU-ČSL	KSČM	4K	NePS	ODA/US-DeU	NK
1996	76	49	17	4	-	0	8	0
1998–1999	22	15	-	3	13	0	-	1
2000	18	5	-	8	19	0	-	2
2002–2003	21	14	5	5	-	7	2	2
2004	27	4	8	9	-	6	2	0
2006–2007	27	12	6	5	-	5	1	2
2008	20	25	3	1	-	2	0	1
Celkem	211	124	39	35	32	20	13	8

Zdroj: vlastní zjištění dle Volby.cz. Volební server Českého statistického úřadu.

3.2 Četnost vzájemného střetávání kandidátů zkoumaných subjektů

Jednoznačně nejčastěji (104 krát) se spolu ve druhém kole střetli kandidáti dvou dlouhodobě nejsilnějších aktérů českého stranického systému, ODS a ČSSD. Zatímco pro občanské demokraty činily vzájemné souboje se sociálními demokraty jen necelou polovinu ze všech jejich soubojů, pro sociální demokraty činil tento podíl více než 80 %. Občanští demokraté se ostatně stali pro všechny ostatní subjekty nejčastějšími protivníky ve druhém kole, u ODA a US-DeU pak dokonce protivníky jedinými. V duelech, v nichž nebyl zastoupen kandidát ODS, byl nejčastějším střet kandidátů nominovaných ČSSD a Čtyřkoalicí (sedmkrát). Za pozornost stojí i skutečnost, že ve dvou případech se spolu v roce 2002 utkali ve druhém kole nezávislí kandidáti a kandidáti reprezentující neparlamentní strany, a nebyla v nich tak zastoupena žádná z parlamentních stran.

Tabulka č. 3. Četnost soubojů mezi kandidáty jednotlivých subjektů ve druhém kole senátních voleb.

Subjekt	ODS	ČSSD	KDU- ČSL	KSČM	4K	NePS	ODA/US- DeU	NK
ODS	-	104	32	27	21	11	13	3
ČSSD	104	-	4	3	7	3	0	3
KDU-ČSL	32	4	-	0	-	3	0	0
KSČM	27	3	0	-	4	1	0	0
4K	21	7	-	4	-	0	-	0
NePS	11	3	3	1	0	-	0	2
ODA/US- DeU	13	0	0	0	-	0	-	0
NK	3	3	0	0	0	2	0	-

Zdroj: vlastní zjištění dle Volby.cz. Volební server Českého statistického úřadu.

3.3 Úspěšnost jednotlivých subjektů ve druhém kole

3.3.1 ODS

Z do druhého kola postoupivších 211 kandidátů občanských demokratů bylo senátory zvoleno 91 (úspěšnost 43,1 %), přičemž ODS měla se všemi subjekty, vyjma v izolaci se nacházející KSČM, zápornou bilanci. Vzhledem k celkovému počtu prohraných soubojů ve druhém kole se tedy dá říci, že ODS je největším „poraženým“ volebního systému pro volby do Senátu. Tedy stranou, jejíž kandidáti sice dovedou postoupit do druhého kola, ale v něm se proti jejím kandidátům dokáží relativně často spojit voliči většiny ostatních stran, a to i ODS programově blízkých. Hlavní příčiny lze hledat v tom, že ODS je spolu s KSČM ve vnímání veřejnosti objektem jak silné pozitivní, tak i negativní identifikace, což má svou důležitost

zejména právě ve druhém kole senátních volbách, kde dle Kláry Vlachové může volební rozhodování získávat výrazně strategickou či taktickou podobu (Vlachová 2003: 501-502; Lyons, Linek 2007: 153).¹³ Ne nadarmo se představitelé občanských demokratů kategoricky staví proti možnosti zavedení tohoto volebního systému pro případnou přímou volbu hlavy státu (Šídlo, Dolanský 2003; Kopecký 2008).

3.3.2 ČSSD

Sociální demokraté mají především zásluhou posledních voleb v roce 2008 aktivní bilanci druhých kol voleb do Senátu, když ze 124 účastí dokázali zvítězit v 66 případech (úspěšnost 53,2 %). Krom Čtyřkoalice má strana pozitivní bilanci se všemi ostatními subjekty: KSČM, KDU-ČSL, NK, NePS i ODS. Ve vzájemných soubojích s ODS se vždy naplno promítlo, která z těchto dvou stran je stranou vládní a opoziční, s tím, že vždy byla v daném volebním cyklu úspěšnější ta, která aktuálně nenesla tíhu vládní zodpovědnosti.

3.3.3 KDU-ČSL

Z celkem 39 zástupců KDU-ČSL v druhém kole senátních voleb jich v Senátu zasedlo 22 (úspěšnost 56,4 %). Pozitivní bilanci mají lidovci jen v soubojích s ODS, ve kterých získali všech svých 22 mandátů. Naopak ve zbývajících sedmi soubojích s ostatními subjekty, ČSSD a malými neparlamentními stranami, nedokázali kandidáti KDU-ČSL uspět ani v jednom případě.

3.3.4 KSČM

Na případu KSČM lze více než dobře demonstrovat pravdivost závěrů, které o dvoukolovém volebním systému učinil Giovanni Sartori, když napsal, že tento volební systém přísně penalizuje extremistické, extrémní a izolované strany (Sartori 2001: 79-80). Z celkem 35 komunistických kandidátů, kteří dokázali proniknout do druhého kola, jich v Senátu zasedlo pouze osm (úspěšnost 22,9 %). Až na jednu výjimku byl vždy při vítězství komunistického kandidáta ve druhém kole jeho protivníkem zástupce ODS. KSČM tak lze po občanských demokratech označit jako druhého největšího „poraženého“ volebního systému do horní parlamentní komory v České republice.

¹³ Nelze také opomenout zvýšenou motivaci voličů ve volbách v letech 1996, 2006 a 2008 zabránit tomu, aby jedna strana (ODS) získala či si nadále udržela nadpoloviční většinu mandátů v Senátu, v čemž je často podporovali i vládní partneři občanských demokratů. V tomto ohledu bude i velmi zajímavé sledovat voličské chování v senátních volbách v letech 2010 a 2012, po kterých může naopak disponovat nadpoloviční většinou mandátů v horní komoře ČSSD.

3.3.5 Čtyřkoalice

Procentuálně neúspěšnějším subjektem druhého kola senátních voleb byla Čtyřkoalice. Z 32 jejích kandidátů, kteří dokázali postoupit do druhého kola, byli až na tři výjimky zvoleni všichni (úspěšnost 90,6 %). Z těchto 29 zvolených senátorů jich bylo 15 nominováno KDU-ČSL, osm US a šest ODA. Stoprocentní bilanci měli kandidáti Čtyřkoalice proti oběma levicovým stranám (ČSSD a KSČM), zmíněné tři prohry jsou ze soubojů s ODS, se kterou i tak zaznamenala Čtyřkoalice vysoce pozitivní bilanci (18:3).

3.3.6 NePS

Malé strany bez zastoupení v dolní komoře dokázaly z 20 účastí ve druhém kole voleb získat mandát ve 12 případech (úspěšnost 60 %). Tři z těchto 12 zvolených senátorů reprezentovali SNK, dva NEZ, po jednom zástupci v horní komoře mělo HNHRM, LiRA, NSK, SD-SN, SOS a SZ. Kandidáti neparlamentních stran měli ve druhém kole stoprocentní úspěšnost v soubojích s KDU-ČSL a KSČM, kladné bilance dosáhli také v soubojích s kandidáty ODS. Krom toho měli vyrovnanou bilanci s nezávislými kandidáty a mírně zápornou pouze s ČSSD.

3.3.7 ODA/US-DeU

Ze 13 kandidátů kandidujících ve druhém kole pod záštitou některé z výše zmíněných dvou, resp. tří stran jich bylo úspěšných deset (úspěšnost 76,9 %). Sedm z nich bylo zvoleno za ODA, jeden za DeU, jeden za US-DeU a jeden (Karel Schwarzenberg) byl v roce 2004 společným kandidátem ODA i US-DeU.

3.3.8 NK

Z celkového počtu osmi nezávislých kandidátů, kteří se dokázali probojovat do druhého kola, byli úspěšní tři (úspěšnost 37,5 %). Kladnou bilanci měli v soubojích s ODS, vyrovnanou s malými neparlamentními stranami a pouze v soubojích s kandidáty sociální demokracie nedokázali ani jednou zvítězit.

Tabulka č. 4. Celková bilance vzájemných soubojů kandidátů jednotlivých subjektů ve druhém kole senátních voleb.

Subjekt	ODS	ČSSD	KDU-ČSL	KSČM	4K	NePS	ODA/US-DeU	NK	Celkem
ODS	-	49:55	10:22	20:7	3:18	6:5	3:10	1:2	91:120
ČSSD	55:49	-	4:0	2:1	0:7	2:1	0	3:0	66:58
KDU-ČSL	22:10	0:4	-	0	-	0:3	0	0	22:17
KSČM	7:20	1:2	0	-	0:4	0:1	0	0	8:27
4K	18:3	7:0	-	4:0	-	0	-	0	29:3
NePS	6:5	1:2	3:0	1:0	0	-	0	1:1	12:8
ODA/US-DeU	10:3	0	0	0	-	0	-	0	10:3
NK	2:1	0:3	0	0	0	1:1	0	-	3:5

Zdroj: vlastní zjištění dle Volby.cz. Volební server Českého statistického úřadu.

3.4 Úspěšnost jednotlivých subjektů v době působení ve vládě a mimo vládu

Z jednotlivých výše vymezených osmi subjektů pouze čtyři působily ve vládě a zároveň jejich kandidáti v této době dokázali v senátních volbách postoupit do druhého kola: ODS (1996, 2006–2008), ČSSD (1998–2004), KDU-ČSL (1996, 2002–2004, 2008) a ODA/US-DeU (1996, 2002–2004). Z hlediska jejich úspěšnosti je lze rozdělit do dvou skupin. První skupina je tvořena hlavními póly české stranické soustavy, ODS a ČSSD. Jedná se tedy o strany, které ve vládách, jichž byly účastny, disponovaly nejvyšším počtem ministrů, či dokonce všemi členy vlády, a nesly tak nejvyšší díl vládní zodpovědnosti. Charakteristické pro obě strany je, že z doby svého vládnutí mají z duelů ve druhém kole senátních voleb velmi zápornou bilanci, obzvláště pak uprostřed volebního období. Oproti tomu z období stráveného mimo vládu mají obě strany kladnou bilanci, byť u ODS poměr vítězných duelů nad těmi prohranými převažuje jen velmi těsně. Pro obě zbylé menší strany, zejména pak pro KDU-ČSL, je naopak symptomatičké, že jsou stranami, které od roku 1996 strávily většinu svého samostatného působení jako vládní strany, a bilance jejich duelů tak není determinována faktem, zda byly členem vládní koalice, či nikoliv.

Tabulka č. 5. Úspěšnost jednotlivých subjektů v době působení ve vládě a mimo vládu.

Strana	Celková bilance	
	Ve vládě	Mimo vládu
ODS	46:77	45:43
ČSSD	11:27	55:31
KDU-ČSL	18:15	4:2
ODA/US-DeU	9:2	1:1

Zdroj: vlastní zjištění dle Volby.cz. Volební server Českého statistického úřadu.

4. Druhé kolo z hlediska úspěšnosti kandidátů, kteří dokázali zvítězit v prvním kole

Jestliže jednoznačně nejvíce kandidátů, kteří dokázali postoupit do druhého kola, bylo z ODS, pak není překvapením, že i z této strany bylo nejvíce kandidátů, kteří do druhého kola postoupili jako vítězové prvního kola. Kandidáti občanských demokratů dokázali získat v prvním

kole nejvíce hlasů v celkem 155 případech, což představuje téměř dvě třetiny všech dosud proběhnuvších senátních volebních klání. Největšího úspěchu dosáhla ODS hned v prvních volbách v roce 1996, kdy její kandidáti postoupili z prvního kola jako vítězové celkem v 73 ze 77 případů (úspěšnost 94,8 %). Velmi úspěšné byly ještě pro ODS z tohoto hlediska i volební roky 2004 a 2006, nejméně pak léta 2000 a 2008. Tehdy občanské demokraty zastupovalo ve druhém kole pouze šest kandidátů, kteří získali v prvním kole nejvíce hlasů. Zásluhou posledních voleb v roce 2008 se z jednotlivých sledovaných subjektů na celkové druhé místo dostala sociální demokracie. Tu reprezentovalo v tomto zatím posledním volebním roce ve druhém kole celkem 19 kandidátů, kteří dokázali postoupit s nejvyšším ziskem hlasů, zatímco do té doby disponovala takovými kandidáty jen v 15 případech. Nejméně se dařilo sociálnědemokratickým kandidátům v letech 1996 a 2004, kdy se zvítězit v prvním kole nepodařilo žádnému z nich. Třetím neúspěšnějším subjektem v této statistice v novodobé historii českého Senátu je Čtyřkoalice, kterou reprezentovalo ve druhém kole senátních voleb celkem 21 kandidátů s vizitkou vítěze prvního kola (úspěšnost 39,6 %). Ve více než deseti případech se to povedlo ještě KSČM, kterou ve druhém kole zastupovalo celkem 12 vítězů prvního kola (5 %), nejčastěji v letech 2000 a 2004. Tedy v období, kdy bylo funkční období sociálnědemokratických vlád ve své polovině a volební pozice ČSSD velmi slabá (Šaradín et al. 2002: 17). Z kandidátů KDU-ČSL postoupilo do druhého kola z prvního místa celkem osm kandidátů (úspěšnost 4,3 %). Nejčastěji dokázali lidovečtí kandidáti zvítězit v prvním kole ve volbách v roce 2002 a 2006, kdy se to povedlo shodně třem z nich. Čtyřmi kandidáty zvítězivšími v prvním kole disponovaly ve druhém kole neparlamentní strany a ODA/US-DeU. Z nezávislých kandidátů dokázal postoupit do druhého kola s nejvyšším počtem hlasů Jaroslav Kubín v roce 2000 ve volebním obvodu Vsetín, o dva roky později Karel Barták v Hradci Králové a v roce 2006 Petr Skála v Chomutově.

Tabulka č. 6. Počet kandidátů, kteří postoupili do druhého kola jako vítězové prvního kola, dle jednotlivých subjektů.

Období	ODS	ČSSD	4K	KSČM	KDU-ČSL	NePS	ODA/US-DeU	NK
1996	73	0	-	1	1	0	2	0
1998–1999	13	3	10	1	-	0	-	0
2000	6	4	11	4	-	0	-	1
2002–2003	15	4	-	2	3	2	1	1
2004	21	0	-	3	1	2	1	0
2006–2007	21	4	-	0	3	0	0	1
2008	6	19	-	1	0	0	0	0
Celkem	155	34	21	12	8	4	4	3

Zdroj: vlastní zjištění dle Volby.cz, Volební server Českého statistického úřadu.

4.1 Úspěšnost dle jednotlivých subjektů

Z celkem 241 vítězů prvního kola jich ve druhém kole dokázalo potvrdit tento výsledek 155, tedy téměř dvě třetiny. Nejvyšší procento vítězů prvního kola bylo do Senátu zvoleno v letech 1998 a 2008, kdy jejich podíl činil 85–88 %. Naopak naprostým neúspěchem pro kandidáty s touto charakteristikou skončily ustavující volby v roce 1996, kdy ze 77 vítězů prvního kola jich bylo zvoleno pouze 33 (úspěšnost 42,9 %). To bylo způsobeno zejména mobilizací voličů ostatních stran vůči ODS, jejíž kandidáti zvítězili v prvním kole v drtivé většině volebních obvodů, a měli tak velkou šanci v kole druhém získat většinu mandátů (Pšeja 2005: 72; Fiala, Foral 2008: 478).

Z hlediska jednotlivých subjektů měly všechny s výjimkou KSČM pozitivní bilanci. Stoprocentní bilance, když dokázali proměnit všechna vítězství v prvním kole ve druhém kole v mandát, dosáhli kandidáti Čtyřkoalice, ODA/US-DeU, neparlamentních stran a také nezávislí kandidáti. Téměř 90% úspěšnosti dosáhla ČSSD, když z jejich v prvním kole vítězných 34 kandidátů nezískali mandát pouze čtyři. V prvním kole zvítězivší kandidáti občanských demokratů měli v druhých kolech mírně kladnou bilanci, když ze 155 jich v horní komoře zasedlo 85 (úspěšnost 54,8 %). Naopak velmi špatným byl pro ODS již výše zmíněný volební rok 1996, kdy ze 73 jejich v prvním kole zvítězivších kandidátů získalo posléze ve druhém kole mandát jen 29. To znamená, že svou pozici z prvního kola dokázaly potvrdit jen dvě pětiny z nich. Oproti tomu si kandidáti dlouhodobě nejsilnější pravice vedli nejlépe v roce 2004, kdy z 21 jejich vítězů prvního kola posléze zasedlo v Senátu 16. Aktivní bilanci mají ještě lidovci, když z jejich osmi kandidátů, kteří získali ve svém volebním obvodu v prvním kole nejvíce hlasů, bylo zvoleno pět (úspěšnost 62,5 %). Jak již bylo řečeno, jediným subjektem se zápornou bilancí je KSČM, když z jejich 12 v prvním kole vítězných kandidátů zopakovalo svůj úspěch i ve druhém kole pouze pět (úspěšnost 41,7 %).

Tabulka č. 7. Úspěšnost kandidátů, kteří dokázali zvítězit v prvním kole, v kole druhém dle jednotlivých subjektů.

	ODS	ČSSD	4K	KSČM	KDU-ČSL	NePS	ODA/US-DeU	NK	Celkem
Zvoleno	85	30	21	5	5	4	4	3	157
Nezvoleno	70	4	0	7	3	0	0	0	84
Celkem	155	34	21	12	8	4	4	3	241

Zdroj: vlastní zjištění dle Volby.cz, Volební server Českého statistického úřadu.

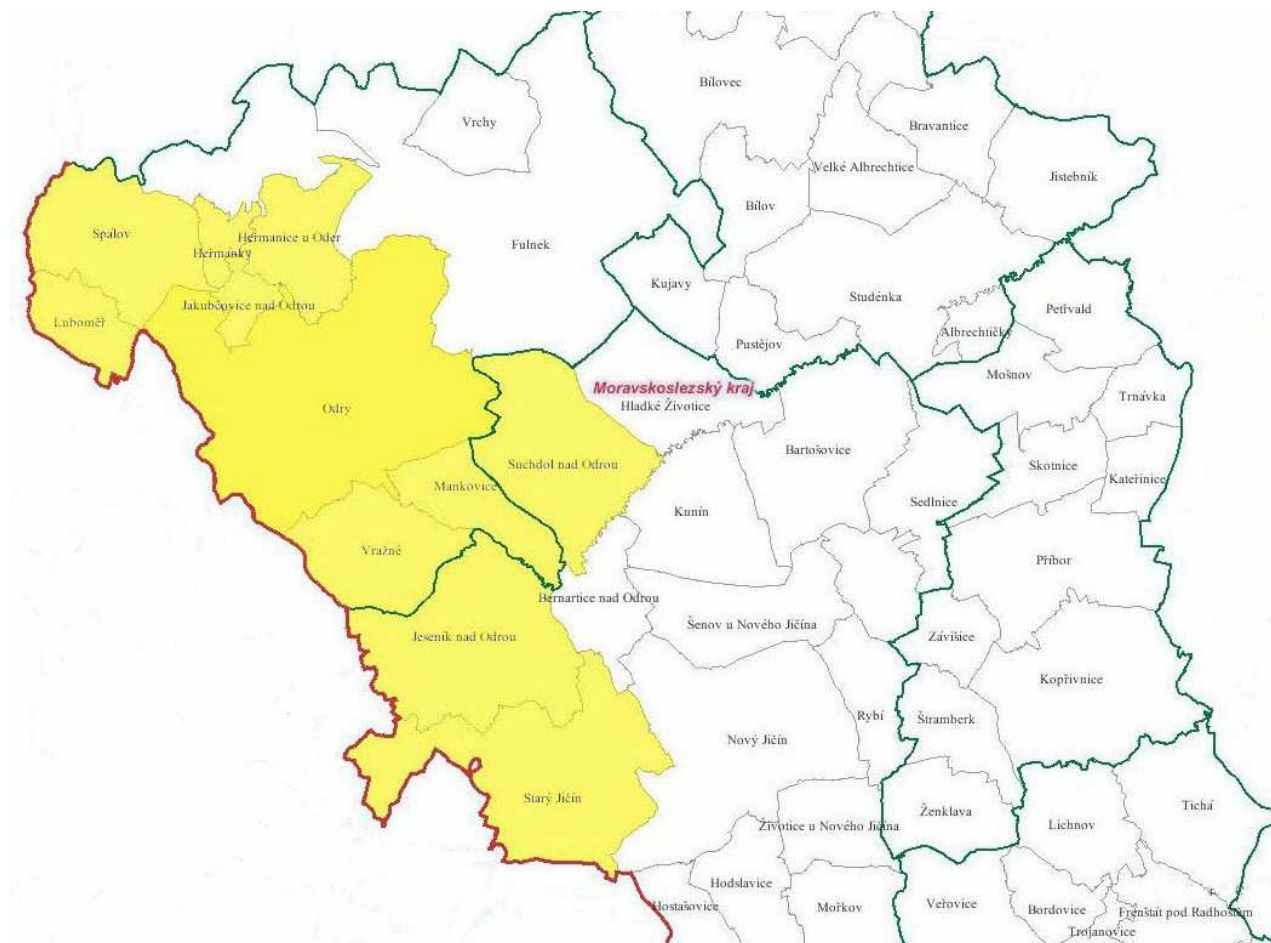
5. Rozřazení kandidátů dle vztahu místa bydliště k volebnímu obvodu

Již stanovené kritérium, tedy vztah místa bydliště kandidáta k volebnímu obvodu, jednoznačně predikuje, že kandidáti budou členění dle toho, zda měli ve svém volebním obvodu

trvalé bydliště (domáci), či nikoliv (nedomáci). Ovšem řadit všechny kandidáty, kteří neměli v době voleb trvalé bydliště ve svém volebním obvodu, do jedné souhrnné skupiny je již na první pohled nedostačující, jelikož mezi takto klasifikovanými případy existují mnohdy velmi značné rozdíly. Tito kandidáti jsou tedy rozřazeni do dvou podskupin:

- 1) *Cizí.* Jedná se o kandidáty, jejichž volební obvod, ve kterém kandidovali, nesusadí s volebním obvodem, kde měli trvalé bydliště (zřejmě nejkurióznějším z těchto případů byla úspěšná kandidatura tehdejšího ředitele Komerční banky Richarda Salzmana, bytem příslušného v Praze, v jednom z brněnských obvodů). Dále se jedná o kandidáty, kteří sice bydleli v sousedním volebním obvodu, ale bydleli v obci, která má více obyvatel než největší obec ve volebním obvodu, kde kandidát kandidoval (např. bývalý šéf ČMKOS Milan Štěch s trvalým bydlištěm v Českých Budějovicích byl opakovaně zvolen za volební obvod Pelhřimov). Těmito kandidáty bývají obvykle z celostátního či krajského stranického ústředí dosazeni kandidáti, kteří byli nominováni mimo domovský volební obvod buď kvůli nadbytku vlastních silných spolustranických kandidátů v domovském obvodu, či strana v daném volebním obvodu nemohla najít vhodného kandidáta, anebo stranické vedení mělo eminentní zájem na zvolení daného kandidáta, a tak ho nominovalo v některém z pro stranu jistějších obvodů. Většinou to bývá mix všech zmíněných faktorů.
- 2) *Sousední.* Jedná se o kandidáty, kteří kandidovali v některém z „městských“ obvodů, tj. ve městech, která musela být kvůli své velikosti rozdělena na několik obvodů (Praha, Brno, Ostrava a Plzeň), kde je území celého města vnímáno jako jeden celek, zatímco trvalé bydliště měli v jiné části města. U ostatních „neměstských“ volebních obvodů se jedná o kandidáty, kteří měli trvalé bydliště ve vedlejším volebním obvodu, nesmělo to však být v obci, jež má vyšší počet obyvatel než největší obec ve volebním obvodu, ve kterém kandidoval. V tomto druhém, méně častějším případě šlo obvykle o kandidáty, jejichž trvalé bydliště bylo odděleno od tradičního okresního a spádového centra (např. v roce 1996 byl zvolen senátorem za volební obvod Nový Jičín František Konečný, místostarosta Oder, které jsou součástí okresu Nový Jičín, ale pro volby do Senátu spadají pod volební obvod Přerov, viz mapa č. 3).

Mapa č. 3. Rozdělení obcí v okrese Nový Jičín do jednotlivých senátních volebních obvodů (žlutě označené jsou součástí volebního obvodu Přerov, bíle tvoří volební obvod Nový Jičín).

Zdroj: vlastní zobrazení, mapový podklad Elektronický portál územních samospráv.

6. Druhé kolo z hlediska vztahu místa bydliště kandidátů k volebnímu obvodu

Z celkem 482 kandidátů, kteří v senátních volbách v období let 1996–2008 postoupili do druhého kola, jich trvalé bydliště na území volebního obvodu, ve kterém kandidovali, mělo 381 (podíl 79 %). Nejvyšší procento domácích kandidátů mělo zastoupení ve druhém kole v roce 2002, kdy jejich podíl činil téměř 90 %. Nadprůměrné byly z tohoto hlediska ještě poslední dvoje volby v letech 2006 a 2008 (podíl 82,7 %, resp. 84,5 %). Naopak nejvíce nedomácích kandidátů postoupilo do druhého kola v období let 1998–2000 (31,5 %, resp. 28,9 %). Rozklíčujeme-li si kategorii nedomácích kandidátů do jednotlivých podskupin, pak mírnou převahu (54:47) zaujímali kandidáti cizí nad sousedními (blíže viz tabulka č. 8).

Z hlediska jednotlivých subjektů postoupilo nejvíce nedomácích kandidátů do druhého kola za ODS, a to celkem 39 (20 cizích / 19 sousedních). Z ČSSD jich bylo 29 (20/9),

ze Čtyřkoalice 12 (5/7), z KDU-ČSL, ODA/US-DeU a malých neparlamentních stran po pěti (2/3), z KSČM čtyři (2/2) a z nezávislých kandidátů dva (1/1).

Tabulka č. 8. Četnost zastoupení jednotlivých kandidátů ve druhém kole senátních voleb dle vztahu trvalého bydliště kandidáta k volebnímu obvodu.

Období	Nedomáci		Domáci	Celkem
	Cizí	Sousední		
1996	21	11	122	154
1998–1999	9	8	37	54
2000	8	7	37	52
2002–2003	2	4	50	56
2004	7	6	43	56
2006–2007	3	6	49	58
2008	4	5	43	52
Celkem	54	47	381	482

Zdroj: Volby.cz; Volební server Českého statistického úřadu; Česká strana sociálně demokratická; Občanská demokratická strana; Komunistická strana Čech a Moravy; Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová; Osobní stránka Michaela Hvízďaly; Osobní stránka Tani Fischerové; Oficiální webový portál Prahy 2; Mencl 2009; Mencová 2009; Schwarz 2009; Zlatuška 2009.

6.1 Četnost klání jednotlivých kandidátů dle vztahu trvalého bydliště kandidáta k volebnímu obvodu

Vzhledem k výše zmíněným údajům o počtu postoupivších kandidátů s trvalým bydlištěm v jejich volebním obvodě (79 %) není překvapující fakt, že se spolu nejčastěji ve druhém kole utkali kandidáti s touto charakteristikou (156 krát). V dalších 46, resp. 23 případech se domáci kandidáti utkali ve druhém kole s kandidáty v této typologii klasifikovanými jako cizími, resp. sousedními. Celkově tak měli domáci kandidáti zastoupení ve více jak 93 % soubojů druhého kola (225 z 241). Ze zbylých 16 soubojů, kde oba kandidáti neměli ve volebním obvodě bydliště, se spolu nejčastěji střetli (11 krát) sousední kandidáti, když se vždy jednalo o „městské“ obvody. Ve třech případech voliči rozhodovali pouze mezi kandidáty, kteří byli klasifikováni jako cizí (v roce 1996 se jednalo o volební obvod Strakonice, o dva roky později to byl volební obvod Plzeň-jih a zatím posledním z těchto volebních obvodů byla v roce 2000 Chrudim).

Tabulka č. 9. Četnost klání jednotlivých kandidátů dle vztahu trvalého bydliště kandidáta k volebnímu obvodu ve druhém kole senátních voleb.

Subjekt	Nedomáci		Domáci	Celkem
	Cizí	Sousední		
Cizí	3	2	46	51
Sousední	2	11	23	36
Domáci	46	23	156	225

Zdroj: Volby.cz. Volební server Českého statistického úřadu; Česká strana sociálně demokratická; Občanská demokratická strana; Komunistická strana Čech a Moravy; Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová; Osobní stránka Michaela Hvíždaly; Osobní stránka Tani Fischerové; Oficiální webový portál Prahy 2; Mencl 2009; Mencová 2009; Schwarz 2009; Zlatuška 2009.

6.2 Úspěšnost jednotlivých kandidátů dle vztahu trvalého bydliště kandidáta k volebnímu obvodu

Z celkem 69 duelů ve druhém kole, kde se střetli domácí kandidáti s nedomáčími, voliči vyslovili překvapivě častěji (39 krát) důvěru kandidátovi, který neměl ve volebním obvodě trvalé bydliště. Rozklíčujeme-li data do obou podkategorií nedomáčích kandidátů, pak jejich bilance byla rozdílná. Zatímco kandidáti cizí dokázali v souboji s domácími zvítězit ve dvou třetinách vzájemných soubojů, pak kandidáti sousední měli s domácími zápornou bilanci, když dokázali zvítězit jen v devíti ze 23 klání druhého kola (úspěšnost 39,1 %). Svou bilanci si sousední kandidáti částečně alespoň vylepšili ve dvou kláních, kde byli jejich soupeři kandidáti cizí.

V celkovém souhrnu tak z doposud 241 proběhnuvším druhých kol voleb do Senátu byli zvoleni kandidáti s trvalým bydlištěm ve volebním obvodě ve 186 případech (podíl 77,2 %). Senátorů bydlících v jiném volebním obvodě, než kde byli zvoleni, bylo 55 (podíl 22,8 %), přičemž nejvíce jich bylo z ODS (22) a ČSSD (16). Zatímco u občanských demokratů byl poměr mezi zvolenými sousedními a cizími senátory téměř rovnoměrný, u sociální demokracie jednoznačně převažovali ti cizí.

Tabulka č. 10. Celková bilance klání jednotlivých kandidátů dle vztahu trvalého bydliště kandidáta k volebnímu obvodu ve druhém kole senátních voleb.

Subjekt	Nedomáci		Domáci	Zvoleno
	Cizí	Sousední		
Cizí	3	0:2	30:16	33
Sousední	2:0	11	9:14	22
Domáci	16:30	14:9	156	186

Zdroj: Volby.cz. Volební server Českého statistického úřadu; Česká strana sociálně demokratická; Občanská demokratická strana; Komunistická strana Čech a Moravy; Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová; Osobní stránka Michaela Hvíždaly; Osobní stránka Tani Fischerové; Oficiální webový portál Prahy 2; Mencl 2009; Mencová 2009; Schwarz 2009; Zlatuška 2009.

Závěr

Kandidáti občanských demokratů se v dosavadní historii znovuobnověného Senátu dokázali pravidelně dostat do druhého kola téměř ve všech volebních obvodech. Částečně dokázali ODS konkurovat jen sociální demokraté a v době své existence také Čtyřkoalice. Ovšem ODS jako kdyby se ve druhém kole senátních voleb ocitla v částečné izolaci (jedinou výjimkou jsou souboje s KSČM), jelikož vysoký počet účastí ve druhém kole dokázala v mandáty zužítkovat jen zčásti. Kandidáti všech zkoumaných subjektů mají s občanskými demokraty kladnou bilanci, s jedinou výjimkou, kterou je již zmíněná KSČM. Pro některé subjekty (KDU-ČSL, KSČM) představoval ve druhém kole souboj s ODS jedinou či téměř jedinou možnost jak získat v horní sněmovně zastoupení. Na druhé straně oproti ODS byla (a asi i navždy bude) ve využití potenciálu získaného v prvním kole nejefektivnější Čtyřkoalice. To bylo dáno především faktem, že se tenhle subjekt účastnil senátních voleb jen v onom nestandardním období fungování českého stranického systému v letech 1998–2002. Úspěšnost ČSSD byla pevně spjata se dvěma konstantami, a to zda strana aktuálně participovala na moci a v jaké fázi volebního období se nalézala, přičemž platilo, že nejméně se sociálním demokratům dařilo, když byli vládní stranou a byla polovina volebního období.

Z vítězů prvního kola voleb do horní komory jich dokázaly získat nejvíce hlasů i ve druhém kole necelé dvě třetiny. Pokud pohlédneme na úspěšnost jednotlivých stran, pak se u ODS potvrdil předešlý závěr, že strana se ve druhém kole voleb ocitá v částečné izolaci zbytku českého elektorátu. Pro kandidáty občanských demokratů není problémem získat v prvním kole nejvíce hlasů, což se stalo v téměř dvou třetinách všech dosavadních volebních aktů, ale problémem pro ně relativně často bývá svou pozici uhájit i ve druhém kole, což se nejvíce projevilo v roce 1996. Celkově se povedlo obhájit svou pozici jen mírné většině jejich kandidátů. Horší bilancí disponovala už tradičně jen KSČM. Závažné je to pro ODS zejména proto, že 85 z jejich celkových 91 mandátů získali kandidáti, kteří zvítězili v prvním kole. Naopak nejefektivněji dokázali zužítkovat svůj potenciál z prvního kola kandidáti Čtyřkoalice a z ní vycházejících subjektů a také zástupci malých neparlamentních stran a nezávislí kandidáti.

Soudě dle dosavadních výsledků, nepromítá se příliš v rozhodování jakého kandidáta volit u českého (moravského a slezského) voliče při senátních volbách jeho sebeidentifikace s volebním obvodem. Téměř pravidelně je jak mezi zvolenými senátory, tak i jejich poraženými protivníky z druhého kola nezanedbatelné procento těch, kteří nemají v daném volebním obvodu trvalé bydliště. Ve vzájemných duelech domácích kandidátů s nedomácími pak dokonce spíše preferují ty nedomácí. Krom osobnosti kandidáta či jeho volební strany může být jednou

z objektivních příčin i samotné geografické vymezení volebních obvodů, které zpřetrhalo mnohé dosavadní zažitě přirozené administrativní celky, nahradilo je jinými, a volič se tak nemá ani s čím identifikovat. Opomenuto také nesmí být jiné chápání sousedních kandidátů v „městských“ obvodech, kde je na jejich bydliště pohlíženo spíše prizmatem celku, a ne jeho jednotlivých částí.

Literatura

- Fiala, P. – Mareš, M. (2004): Unie svobody – Demokratická unie, in: J. Malír – P. Marek (eds): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, Brno, Doplněk.
- Fiala, P. – Foral, J. (2008): Český politický katolicismus v demokratické společnosti (1989–2005), in: P. Marek (ed.): *Český politický katolicismus (1848–2005)*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Lacina, T. (2008): *Vliv volebního systému na politické složení Parlamentu ČR v prvních dvou cyklech senátních voleb*, Praha, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, diplomová práce.
- Lebeda, T. – Vlachová, K. – Řeháková, B. (2009): *První volby do Senátu. Analýza voleb do Senátu Parlamentu České republiky v roce 1996*, Praha, Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Lyons, P. – Linek, L. (2007): Povaha a zdroje stranické identifikace, in: T. Lebeda – L. Linek – P. Lyons – K. Vlachová et al.: *Voliči a volby 2006*, Praha, Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Kysela, J. (2000): *Senát Parlamentu České republiky v historickém a mezinárodním kontextu. Příspěvek ke studiu dvoukomorových soustav*, Praha, Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, rigorózní práce.
- Kysela, J. (2001): Glosa k výhledům regionální reformy Senátu, *Politologický časopis*, roč. VIII, č. 1, s. 64-74.
- Malcová, K. (2008): *Analýza voleb a volebního chování do Senátu Parlamentu České republiky*, Praha, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, diplomová práce.
- Pšeja, P. (2004): Malé strany konzervativní orientace, in: J. Malír – P. Marek (eds): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, Brno, Doplněk.
- Pšeja, P. (2005): *Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989–1998*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Sartori, G. (2001): *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*, Praha, Sociologické nakladatelství.
- Šaradín, P. (2002): *Volby 2002*, Olomouc, Periplum.
- Štěpánek, R. (2008): *Analýza senátních voleb ve vybraných obvodech kraje Vysočina*, Brno, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, diplomová práce.
- Vlachová, K. (2003): Dynamika pozitivní a negativní stranické identifikace v České republice, *Sociologický časopis*, roč. XXXIX, č. 4, s. 487-508.

Publicistické zdroje

- Kopecký, J. (2008): Je tu návrh přímé volby. Teď má šanci i u premiéra, *MF Dnes*, 30. 08. 2008, roč. 19, č. 203, s. 2.
- Šídlo, J. – Dolanský, L. (2003): Přímá volba: ano, ale kdy a jak?, *MF Dnes*, 28. 01. 2003, roč. 14, č. 23, s. 3.

Prameny

- Mencl, V. (2009): *Emailová korespondence s bývalým senátorem Václavem Menclem*.

Mencová, M. (2009): *Emailová korespondence s Miroslavou Mencovou, krajskou tajemnicí KDU-ČSL v Hlavním městě Praze.*

Schwarz, Z. (2009): *Emailová korespondence se senátorem Zdeňkem Schwarzem.*

Zlatuška, J. (2009): *Emailová korespondence s bývalým senátorem Jiřím Zlatuškou.*

Elektronické zdroje

Česká strana sociálně demokratická, on-line zdroj <<http://www.cssd.cz>>.

Český statistický úřad, on-line zdroj <<http://www.czso.cz>>.

Elektronický portál územních samospráv, on-line zdroj <<http://www.epusa.cz>>.

Komunistická strana Čech a Moravy, on-line zdroj <<http://www.kscm.cz>>.

Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová, on-line zdroj <<http://www.kdu.cz>>.

Občanská demokratická strana, on-line zdroj <<http://www.ods.cz>>.

Oficiální webový portál Prahy 2, on-line zdroj <<http://www.praha2.cz>>.

Osobní stránka Michaela Hvizďaly, on-line zdroj <<http://www.hvizdala-senat.cz>>.

Osobní stránka Táni Fischerové, on-line zdroj <<http://www.tanafischerova.cz>>.

Parlament České republiky. Poslanecká sněmovna, on-line zdroj <<http://www.psp.cz>>.

Parlament České republiky. Senát, on-line zdroj <<http://www.senat.cz>>.

Sociologický ústav Akademie věd České republiky, on-line zdroj <<http://www.soc.cas.cz>>.

Volby.cz. Volební server Českého statistického úřadu, on-line zdroj <<http://www.volby.cz>>.

Uvedené elektronické zdroje ověřeny ke dni 01. 03. 2010.